

КРИМИНОЛОГИЯ

УДК 343.971:504.9

ВИДИ ВАНДАЛИЗМУ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Карина БОЧАРОВА,

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

This article is given a concept of vandalism using a previous scientific achievements and is formulated its own classification of this kind of wrongful acts. It is emphasized that vandalism is a social phenomenon which is not still received a regulatory consolidation in Ukrainian Criminal Law and it is not recognized as a crime. Increasing the number of vandalism manifestations shows either low level of law and moral culture or person's aggressive orientation who commit such kinds of acts.

Key words: wrongful behavior, vandalism, destructive acts, aggression, vandalism manifestations, aggressive behavior.

АНОТАЦІЯ

У статті на підставі наукового аналізу наявних точок зору та раніше розроблених класифікацій сформульовано власну класифікацію цього виду протиправної поведінки. Наголошено, що вандалізм – це певне соціальне явище, яке досі нормативно не закріплено в українському кримінальному законодавстві й не визнано як злочин. Збільшення кількості виявів вандалізму демонструє як низький рівень правової та моральної культури громадян, так і агресивну спрямованість осіб, які вчиняють ці види дій.

Ключові слова: протиправна поведінка, вандалізм, деструктивні дії, агресія, вияви вандалізму, агресивна поведінка.

Постановка проблеми. Деструктивна поведінка була, є й буде, на жаль, невід'ємною складовою суспільного розвитку. Із розвитком суспільства кожен рік виникає все більше й більше агресивних дій людей щодо як оточуючих, так і об'єктів і споруд навколо них. Сьогодні найпопулярнішим виявом агресивної протиправної поведінки є таке соціальне явище, як вандалізм, що викликає справедливе обурення серед законослухняних громадян. Соціальна заборона, виражена в кримінально-правовій нормі, свідчить про актуальність дослідження вандалізму в сучасних умовах. При цьому варто мати на увазі, що дослідження виявів агресивної, руйнівної протиправної поведінки є складовою будь-якого кримінального дослідження. У статті ми зосередимо увагу на виявах вандалізму саме як індивідуальної протиправної поведінки та зробимо спробу надати нову класифікацію злочинців-вандалів.

Актуальність теми. Необхідністю вивчення цього виду дій є те, що, по-перше, останні наукові розробки щодо вандалізму здійснені 20 років тому, через це вияви саме сучасного вандалізму не досліджені досконально. По-друге, у сучасній науці кримінального права немає легального визначення цього поняття, тому, відповідно, й окремої статті в Кримінальному кодексі України, що визначає вандалізм як злочин. По-третє, ці види деструктивних дій широко розповсюджені не тільки в Україні, а й у всьому світі, спричиняють чималу шкоду та руйнування.

Певні міркування стосовно питання вандалізму, його характеристики і значення викладено в працях В. Максимова, Л. Філіппової, О. Александренка, Н. Веселовської, А. Зелінського, І. Ковтонюка, Л. Ростомяна та інших вітчизняних і зарубіжних науковців. Найбільше уваги дослідженню вандалізму як вияву деструктивної поведінки приділено в працях зарубіжних науковців, таких як С. Коен, А. Гольдштейн, Д. Фішер і Р. Берон, В. Оллен та інші.

Але можна констатувати, що зараз в Україні бракує нових комплексних досліджень, присвячених науково-теоретичному опануванню цього суспільно небезпечного явища й запобіганню злочинам, пов'язаним із вандалізмом. Наявна кримінологічна характеристика цього виду злочинних виявів уже дещо застаріла, а основні засоби запобігання вже не відповідають тенденціям сучасного суспільства. Актуальність кримінологічного дослідження сучасного вандалізму викликана також тим, що попередні розробки вже дещо застарілі й унаслідок розвитку суспільства вимагають доповнення.

Мета статті – проаналізувати сучасні вияви вандалізму, на підставі результатів такого наукового аналізу розробити власну класифікацію цього соціального явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «вандалізм» розповсюджене в літературній і повсякденній мові, але у правовій лексиці й у чинному законодавстві України не вживається. У Великій радянській енциклопедії вандалізм визначається як «безглузде знищення культурних та матеріальних цінностей». Це поняття походить від назви давньогерманського племені вандалів, які в 455 році пограбували Рим і знищили пам'ятки античної культури [1].

Безглуздість вандалізму відносна. Будь-яка людська діяльність вмотивована, а отже, має особистісний зміст, не завжди усвідомлений дійовою особою, а тим більше іншими людьми. Безглуздою поведінка визнається явно недостатня з позиції панівної в суспільстві моральної свідомості й мотивації скоєного, тобто очевидна невідповідність між мотивом (того, заради чого знищуються або пошкоджуються цінності) та метою дії – бажаним для вандала результатом підпалу, вибуху або іншого руйнування. У силу такої невідповідності поведінка сприймається як невмотивована й позбавлена сенсу [2, с. 19].

Вандалізм тісно пов'язаний із поняттям агресії, спрямованим на спричинення шкоди, що зазіхає не лише на матеріальні цінності. Але водночас одне із сучасних джерел визначає вандала як такого, «що навмисно чи внаслідок

неуцтва руйнує власність, яка належить іншій особі суспільства». Тобто, це хуліган, котрий псує суспільну, приватну чи комунальну власність.

У суспільній свідомості вандалізм часто постає безцільною, безглуздою, невмотивованою поведінкою. Виявлення мотивів вандалізму стало одним із головних завдань соціальних дослідників від моменту появи перших публікацій із цієї проблеми [6, с. 119]. Найбільше наукових розробок, пов'язаних із дослідженням вандалізму та наданням йому основної характеристики, здійснено в зарубіжних країнах. На сьогодні існують дві найпоширеніші й науково обґрунтовані класифікації цього виду протиправної поведінки, але вони були запропоновані ще в минулому столітті С. Коеном і Д. Кантером [3; 4]. Сучасне суспільство розвивається швидко, тому вважаємо ці класифікації застарілими та пропонуємо їх дещо змінити й доповнити.

Тож залежно від домінуючого мотиву руйнації виділяємо такі види вандалізму як агресивної протиправної поведінки.

Корисливий вандалізм. Основний мотив руйнації становить матеріальна вигода. Знімаються дверні ручки, меморіальні дошки, деталі приладів і пристроїв. Тотально поширення набув цей різновид вандалізму на цвинтарях, коли крадуть квіти, вінки, золото написів. Ця форма вандалізму може бути різновидом крадіжки, коли метою вчинення цього виду дії є отримання прибутку внаслідок продажу вкладених речей і предметів.

Опосередкований вандалізм. Руйнування використовують як засіб задля досягнення іншої мети. Наприклад, аби запобігти зниженню цін, знищуються партії товару. Найтипівшим прикладом цього виду є пожежа на нафтобазі «БРСМ-нафта», у результаті якої не тільки заподіялася шкода, а й загинули люди. Агресія в цій ситуації спрямовується на будь-який об'єкт, опосередковано пов'язаний з метою діяльності вандала. У цьому випадку головна мета не заподіяння шкоди, а саме результат – надалі не знижувати ціну на паливо.

Ідеологічний вандалізм. Цей вид подібний до попереднього, їх іноді об'єднують. Про ідеологічний вандалізм кажуть, коли руйнівник переслідує соціальну чи політичну мету. Об'єкт руйнації має яскраво виражений символічний зміст. Він може позначати тип влади, соціальні інститути, якусь соціальну чи національну групу. Соціальні революції й катаклізми зазвичай супроводжуються посиленням цього різновиду вандалізму. Руйнування пам'яток архітектури під час Французької революції мало антимонархічний, антифеодальний і антикатолицький характер. Саме ці символи знищувалися з особливою інтенсивністю. Так була зруйнована Бастилія, яка була символом королівського суду. На королівському цвинтарі Сен-Дені за 3 дні було знищено 51 пам'ятник. Усього ж за 1789–1800 рр. у Франції були зруйновані 168 пам'яток мистецтва й архітектури. Відомо, що інтенсивно знищувалися символи попереднього ладу й у революційній Росії. Наприклад, із 1917 р. зруйновано 25–30 тис. церков і соборів, близько 500 монастирів, знищено щонайменше 20 млн ікон, близько 400 тис. дзвонів [5, с. 119]. Тож цей тип поведінки властивий особам, котрі прагнуть до агресивної поведінки щодо ідеологічних опонентів, або щодо їхньої символіки та діяльності, або щодо інших носіїв ідеології [6, с. 189].

Підлітковий вандалізм. У цьому випадку руйнування сприймається як можливість підняти статус у групі однолітків за допомогою вияву сили, спритності, сміливості. Таке проведення часу часто має характер змагання. Причиною підліткового вандалізму нерідко є бажання розважитися. Спостерігається тенденція, що нудьга перестала бути мотивом. Як відзначили деякі дослідники

(А. Бандура та У. Ричард [7], О. Бирилова та І. Михайлов [8]), стан нудьги є таким психологічним станом, під час якого відбуваються порушення психіки молоді, через що й виявляється вандалізм. Мотивом є пошук нових вражень, гострих відчуттів, пов'язаних із небезпекою. Важливу роль у формуванні такої поведінки відіграють субкультурні статево-рольові стереотипи. Особливе значення має уявлення про маскуліність як здатність переживати сильні емоції, відкрито їх виявляти, діяти швидко, не думаючи. Агресивна спрямованість неповнолітніх при здійсненні протиправних дії схожа на самоствердження, є демонстрацією бажання продовжувати діяти саме так задля підняття свого соціального статусу і впливу серед однолітків і знайомих [6, с. 190].

Емоційний вандалізм. Руйнівні дії пояснюються різними фрустраційними станами, почуттям досади, переживанням нездатності досягти чогось і може бути спробою впоратися зі стресом. У цьому випадку особа, вчиняючи деструктивні дії, просто намагається виплеснути емоції, виразити агресію до інших осіб або просто демонструє свою нездатність контролювати емоції. У такій ситуації емоції опановують над особою, єдиний вихід у боротьбі зі стресом вона бачить у руйнуванні та заподіянні духовного болю або шкоди конкретній особі, її майну чи суспільству загалом, коли акт має не персоналізований характер.

«Дослідницький» вандалізм. У цьому випадку метою руйнації є пізнання. Зокрема, причиною пошкодження, скоєних дітьми, буває цікавість, бажання зрозуміти, як працює система. Це стосується не тільки фізичних об'єктів, а й соціальних. Руйнування є засобом перевірки кордону припустимого, установлення, наскільки сильні громадські норми й авторитет дорослих.

«Я-особистісний» вандалізм. Розкриваючи цей мотив, Д. Кантер пояснює, що вандалізм може бути як самоствердженням, так і дослідженням можливості свого впливу на суспільство, здатності привертати увагу до себе [4]. Мабуть, найдавнішим прикладом акту вандалізму є вчинок Герострата, який спалив храм заради особистої слави. Як зазначають дослідники вандалізму в мистецтві, «хімерне» прагнення до залучення уваги часто є мотивом псування великих творів живопису. Як правило, руйнівники подібного типу прагнуть уникнути арешту й намагаються зробити зі свого вчинку публічну подію. Так, російський художник А. Бренер, який намалював балончиком зеленої фарби знак долара на всевітньо відомій картині Казимира Малевича «Супрематизм. 1921–1927», що знаходилася в музеї сучасного мистецтва Амстердама, пояснив свій вчинок так: «Я терорист у мистецтві, хотів би звернути увагу до становище митців у світі й особисто на себе» [5, с. 121].

Естетичний вандалізм. Цей вид дії є саме спостереженням за фізичним процесом руйнації, що відкриває нові враження, які супроводжуються звуками, що здаються приємними. Сам процес діяльності щодо руйнації особі-вандалу приносить задоволення. Але вважаємо за необхідне доповнити цей вид ще таким виявом, як розмальовування будівель, пам'ятників та інших архітектурних споруд. Основною метою діяльності особи під час нанесення написів на матеріальні об'єкти є отримання естетичного задоволення, оскільки результат своєї діяльності особа оцінює як мистецький здобуток і вважає, що своїми діями вона робить місто гарнішим, не усвідомлюючи свою злочинну спрямованість.

Інструментальний вандалізм. Аналізуючи цей вид вандалізму, необхідно зазначити те, що до уваги береться отримання знярядь не лише для вчинення злочину, а й для самозахисту. Наприклад, особа має намір учинити посягання на життя або здоров'я особи для задоволення своїх матеріальних чи моральних потреб, вона зламає паркан,

огорожу або інші об'єкти благоустрою чи архітектури, щоб завдати удар жертві. При чому мотив у цій ситуації значення не має, оскільки до уваги береться сам факт зламу чи пошкодження, щоб розцінити дії злочинця як вандалізм. Також розглянемо й іншу ситуацію, коли особа здійснює ті самі дії, але вже з метою захисту від злочинного посягання. Найяскравішим прикладом такої ситуації є розбирання брукуvky учасниками Майдану у 2014 році, щоб хоча б відбитися камінням від посягання на здоров'я та застосування зброї з боку правоохоронних органів.

Мстивий вандалізм. Руїнування відбувається у відповідь на образу. Особливість цього різновиду в тому, що руїнація майна є відкладеною відповіддю на дію противника й відбувається анонімно. Образа може бути уявною, а об'єкт руїнації може лише побічно чи символічно пов'язаний із первинним джерелом ворожості. Така форма помсти приваблює тим, що є емоційно ефективною, але дає змогу уникнути особистого зіткнення. Крім того, об'єкт помсти не завжди досяжний. Зазначається, що така форма помсти «часто безпечна, зазвичай надійна і завжди солодка» [3]. Деякі дослідники трактують цей різновид вандалізму як відповідь на агресію. У таких випадках агресія зміщується з особи потерпілого на майно, що йому належить. У цьому випадку вияви мають більш небезпечний характер, оскільки здійснюються з метою спричинення потерпілому страждань, демонстрації явної неповаги до його майна, почуттів і прав. Дії вандала при цьому аморальні [6, с. 190].

Злобливий вандалізм. Злобливим вандалізмом є акти, викликані почуттями ворожості, заздрості, неприязні до інших людей і задоволення від заподіяної шкоди. У цьому об'єкт менш виражений, як у випадку вандалізму-помсти. Наприклад, у 1977 році чоловік облив кислоту 23 художніх полотна, серед яких були твори класичного живопису, наголосивши на тому, що йому було важливо знищити те, що дорого іншим. Ще більш зримо передано настрої, що супроводжує подібні акти руїнування, у романі Ф. Сологуба «Мелкий бес», для героїв якого отримання задоволення шляхом заподіяння зла іншим є складовою повсякдення. В одному з епізодів роману описується, як вони вихлюпують залишки кави на шпалери й потім починають бити ногами по стінах кімнати, намагаючись їх забруднити. Цим вони сподіваються нашкодити господарці квартири, яка нічим їм не завинила [5, с. 120].

Особи, котрі вчиняють ці види дій, найчастіше соціопати, нігілісти й невірноважені люди. Агресію вони спрямовують саме проти суспільства, заперечуючи існування встановлених правил і наявних обов'язків. Серйозне значення має й такий компонент агресії, як її вольовий бік. При цьому в агресивності дії є всі формальні якості волі: цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, а в низці випадків ініціативність і сміливість. Справа в тому, що агресивний стан часто виникає й розвивається в боротьбі, а будь-яка боротьба вимагає вищеназваних вольових якостей [9, с. 153].

Під час дослідження вандалізму більш за все обурює та вражає те, що кожен рік кількість цих виявів не зменшується, а, навпаки, збільшується. Усе це, на жаль, демонструє низький рівень культури суспільства, неможливість самостійно справлятися зі стресом без вираження агресії до оточення та небажання підкорятися вста-

новленим нормам, які роками склалися в суспільстві. Беззмістовність цих дій настільки очевидна, що іноді складається враження, що особи вчиняють акти вандалізму від нещастя й неробства.

Висновки. Отже, в атмосфері загрозливого зростання злочинності так звані злочини, які не є небезпечними для суспільства, стають менш актуальними. Правоохоронні органи, органи досудового розслідування та суди також не приділяють достатньо уваги розслідуванню й запобіганню злочинам, пов'язаним із вандалізмом, залишаючи їх без розгляду, забуваючи, що всі злочинні вияви мають однако- ве походження. Тож суспільство платить завищеної ціну за ігнорування цієї проблеми. Наше завдання – досліджувати вияви вандалізму, щоб розробити практичні рекомендації для запобігання вандалізму та запропонувати шляхи вирішення цієї проблеми, які б допомогли нам не допустити розвитку більш тяжких його виявів у майбутньому.

Список використаної літератури:

1. Большая советская энциклопедия. – М., 1971. – Т. 4. – 1971. – С. 843.
2. Бандурка А.М. Вандализм / А.М. Бандурка, А.Ф. Зелінський. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1996. – 198 с.
3. Cohen S. Destruction of property: Motives and meanings / S. Cohen // *Vandalism* / Ed. by C. Ward. – London : The Architectural Press, 1973.
4. Canter D. *Vandalism: Overview and prospect* / D. Canter // *Vandalism: Behavior and motivation* / Ed. by 3. Levy-Leboyer. – Amsterdam : Noth-Holland, 1983.
5. Бочарова К.А. Вандалізм як прояв агресивної протиправної поведінки / К.А. Бочарова // *Проблеми законності*. – 2015. – № 131. – С. 116–123;
6. Бочарова К.А. Агресія як домінанта поведінки злочинця-вандала / К.А. Бочарова // *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.)* : у 2 ч. / ред. кол. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – Ч. 2. – 2016. – С. 186–191.
7. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, У. Ричард; пер. с англ. Ю. Брянцевой и Б. Красовского. – М. : Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 1999. – 512 с.
8. Бырылова Е.А. Подростковый вандализм как проблема социальной безопасности / Е.А. Бырылова, И.А. Михайлов // *Молодой ученый*. – 2016. – № 6.1. – С. 17–19.
9. Фромм Е. *Анатомія людської деструктивності* / Е. Фромм. – М. : Психологія, 1994. – 381 с.
10. Максимов В.В. *Правова охорона культурних цінностей у Конвенціях ЮНЕСКО* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / В.В. Максимов; Інст. держ. і права ім. В.М. Корецького Нац. акад. наук України. – К., 1997. – 16 с.
11. Александренко О.В. *Прояви вандалізму на об'єктах культурної спадщини* / О.В. Александренко, Н.О. Веселовська // *Молодий вчений*. – 2013. – № 1 (01). – С. 71–74.
12. Філіппова Л.С. *Розслідування кримінально-правових проявів вандалізму* : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л.С. Філіппова; Київський нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 20 с.
13. Зелінський А.Ф. *Підлітковий вандалізм* / А.Ф. Зелінський, М.О. Маршуб // *Право України*. – 1994. – № 11. – С. 40–43.